

fia— hom resti frustrat i desorientat. Un xic d'hedonisme, una borrosa religió feta d'interpretacions màgiques de la fortuna, un abandó de l'ambició burgesa i la seva substitució pel gaudi modest i quotidià, apolític, poden esdevenir solucions privades per a molts membres de les classes burgeses i mitjanes. Per als més pobres sempre hi ha els Testimonis de Jehovà. I per a molts, els nacionalismes, els ecologismes, els feminismes i tantes causes (nobles sens dubte) que adquireixen un tint religiós, però que donen seguretat, certesa i direcció en un

món que sembla no tenir-ne. Car el racionalisme, com a tal, sembla no poder esdevenir, tot sol, un credo capaç de mobilitzar massa gent.

Amb tot això no vull dir, és clar (o hauria de ser-ho) que Einstein, Heisenberg, Gödel (i en filosofia, Nietzsche, Heidegger) no deixen lloc al reacionalisme. Ans al contrari: la tasca de molts estudiosos de l'irracional en els temps contemporanis ha estat precisament la d'estudiar racionalment allò que és irracional en la vida. És per això que Freud (però potser no molts freudians, ai las) és

també un racionalista. Ni tampoc no vol dir que el reconeixement de l'atzar com a component estructural de la realitat (en qualsevol dels seus nivells) hagi de desplaçar totalment la visió antiga i racionalista del món. Vol dir, com a màxim, una certa revisió dels supòsits del racionalisme tradicional. Com a mínim, un enriquiment de la seva perspectiva. L'única, em sembla, que encara ens resta davant les contradiccions i perplexitats de la nostra vida actual.

Sota la cultura ideològica de les grans certituds i afirmacions cate-

gòriques dels prínceps del poder, la religió i la ideologia, i les que fan els capellans i administradors de la veritat oficial o partidista, rau la cultura racional de la incertesa. És més dura de pair i més feixuga de dur a l'esquena. L'escepticisme i la lucidesa són sempre més difícils, perquè impliquen reconèixer que sabem ben poc, o que no sabem gairebé res. Però per a la minvant tribu dels racionalistes no hi ha pas tria.

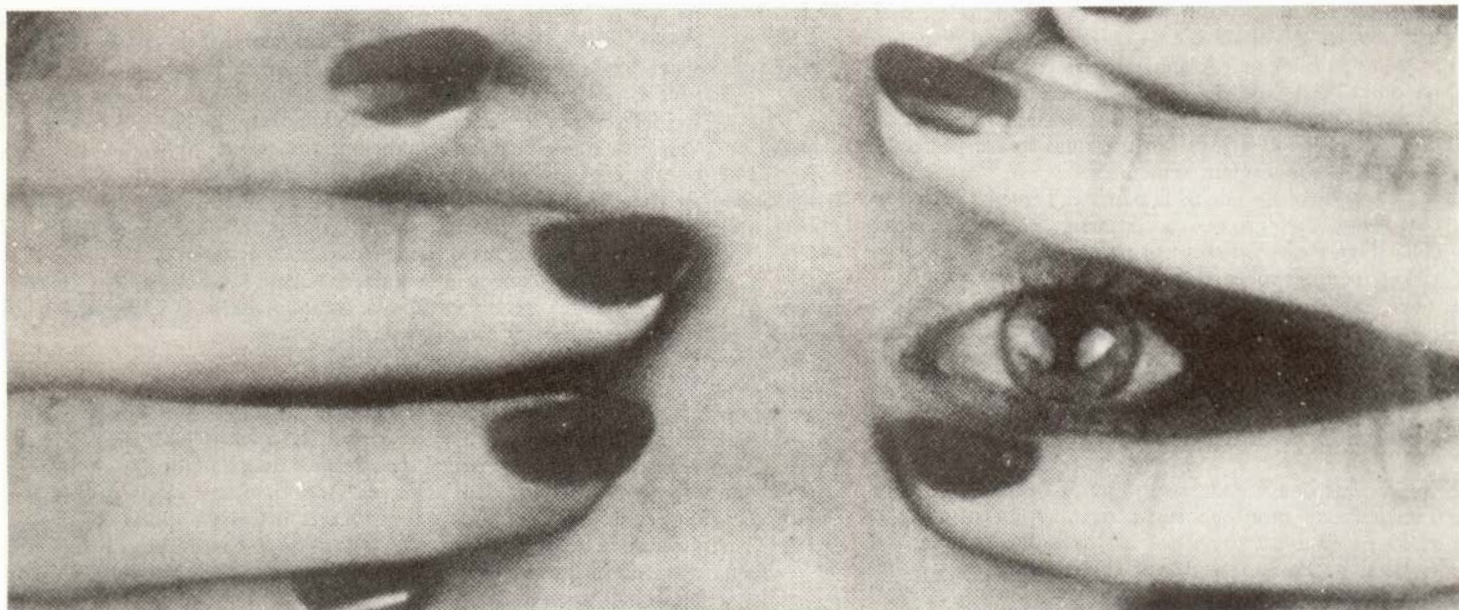
(Salvador Giner)

(ficció)

L'ULL ACUSADOR (SEGONA PART)

per Antoni Careta i Vidal

Continuem la publicació dels darrers capítols del conte d'Antoni Careta i Vidal *L'ull acusador*, iniciada en el número 17.

IV

En aquells temps, lo meu amic Basili estava cursant, i a les hores d'entrar i eixir de l'aula anava jo sovint a trobar-lo al pati del Col·legi de Medicina. Llavors vaig conèixer, de vista o més o menys de tracte, a una pila d'estudiants, entre ells, a l'Armengol. Era aquest un caràcter ben original. Va començar-la carrera a l'eixir de l'Institut, i no trigà en deixar-la tornant a emprendre-la i a deixar-la un sens fi de cops, ja examinant-se i eixint-ne bé, ja no presentant-se termenat lo curs i desapareixent per temporades de la vista dels qui el conexien, talment com si s'hagués fos.

Això va repetir-ho no sé pas quantes vegades, i sempre, quan ja ningú es recordava d'ell, comparexia de sobte, sens que mai fos possible explicar-se el motiu de semblants eclipsis. Així, als vint-i-set anys tot just estava a punt de termenar la carrera. No li mancava pas talent; ben al contrari: se tractés de lo que es tractés, quan li donava la gana de parlar (que no sempre volia), mostrava una generalitat de coneixements

que ningú arribava a entendre com podia haver-los obtingut. De qualsevol nou descobriment científic ja n'havia fet estudis, si no proves; en matèria d'escoles artístiques, fossen antigues o modernes, de totes donava raó; los jaents literaris de qualsevol de les èpoques en los principals països, los tenia pel cap dels dits. Quan no es sortia de la realitat, donava gust sentir-lo; però començant ab exageracions, o posat a contradir o a discórrer sobre certs fenòmens que s'observen en la vida sens que mai haja pogut explicar-se'ls l'home, llavors semblava talment que ressuscitessen en l'Armengol l'astrologia judiciària de l'època mitgeval i la bruixeria. Lo magnetisme animal, sobretot en ses branques de l'hipnotisme i la suggestió, la frenologia en los estudis del doctor Gall, tenien en ell un ferm partidari. Fins, sens ésser esperitualista, segons deia ell mateix, i sens haver-se inventat encara la denominació "telepatia", ja creia ell que certs pressentiments i coincidències que es veuen realitzats, eren impressions i sentiments de l'ànima tramesos lluny, i

retreia als filòsofs i als oracles de l'antiguitat pagana, com també als brahmans de l'Índia, i arribava fins a l'extrem d'afermar que tot allò i molt més, que en lo transcurs dels segles ha vingut qualificant-se de superstició, sens excloure'n los malefics produïts pels conjurs, per la mirada, etc., era ciència si no ben pura, al cap i a la fi, ciència, que, per consegüent, enclòia la veritat en distintes formes.

Açò començà promovent riota entre la jovenalla de la Facultat, però, com l'Armengol tingués demostrat ab "arguments contundents" que, fent-li certes bromes, aviat perdia l'oremus i no mirava prim, començaren tots a mirar-se'l a distància, com ell se'ls hi mirava també ab aires de superioritat, i s'accontentaren batejant-lo en ses converses íntimes ab lo nom de *Doctor Nostradamus*, per lo misteriós que es presentava.

Si n'era de misteriós! No tenia cap amic, sempre anava sol, exceptat quan s'endua a en Pau Lluhelles, un estudiant petitó, moll d'ulls, d'aspecte limfàtic, pobre d'estament i d'esperit, ab qui, segons deien los estudiants, se "menjava" la casa que havia heretat dels seus pares. Fos com fos, lo cert és que l'única persona que tenia la confiança d'ell era en Lluhelles. Un dia, li haviat dit lo jove enigmàtic: "Mira: si fas sempre al peu de la lletra tot lo que jo et diga, sens apartar-te'n mai en lo més mínim, no hauràs de passar més maldecaps per seguir la carrera. Vine-te'n a viure ab mi, i no et mancarà res; però (això sí!) has d'estar sempre a la meua disposició i ser-me lleial i tornar-te mut quan algú et vinga ab preguntes respecte a coses meves". I en Pau, que era de bona pasta i per guanyar-se la vida i estudiar se'n veia un feix, va admetre la proposta, i li feia de criat, i a tot arreu lo seguia com un gos, fora quan lo seu Mecenes li deia resolut: "Ara, no vull que vingues a casa, doncs, a estudiar i fer la feina". Per aquest motiu, a n'en Lluhelles los seus companys varen dir-li lo *Ciutti*, comparant-lo ab lo criat del Tenorio de Zorrilla.

A l'endemà del vespre en què fou pres l'Armengol, feia fred de veres, i el pobre Ciutti, duent alçat lo coll del paltó i la gorra ficada fins a les orelles, esperava ab cara compungida l'hora d'entrar a l'aula. Un dels companys que el veia així, va preguntar-li:

—Què tens, Pauet, que estàs tan moix?

—Res, home, res.

—Alguna te'n passa, noi —va fer un altre.

—No ho vols dir? Se veu que l'Armengol t'ha posat ordres —un terç afegia—. Li deu haver dit lo de sempre, que si xerra, el matarà.

—Essent així, doncs, no t'emboliques. Primer és la pell que tot —li aconsellava humorísticament altre de la rodona, perquè ja s'havia format rodona al voltant d'en Lluhelles, lo qual responia:

—Què us patlleu de l'Armengol, ara? A l'Armengol no us lo poseu per res en la boca. Sentiu?

—Sobretot, no li toqueu el doctor Nostradamus! —saltà un.

—Déu es Déu i el doctor Nostradamus lo seu profeta! —exclamava un altre en to còmicament sentencios.

—Sí! diu, diu! Lo que us fa parlar és l'enveja; perquè mai arribareu de cent lleugues a fer lo que fa l'Armengol; perquè, al costat d'ell, sou una colla d'ignorants i d'ases —tronà en Lluhelles.

—Nois! com s'explica el Ciutti!

—Tractant-se de l'Armengol, lo Ciutti arriba fins a l'eloqüència.

—Al cap i a la fi, quins prodigis ha obrat lo doctor Nostradamus? Tot se redueix a donar-se ell mateix importància; que, en quant a fer, fa com tothom —deia un, intencionadament, per punxar a n'en Lluhelles.

—A veure, doncs —aquest cuitava a respondre—, si entendreu com ell de frenologia.

—Bé, i què?

—Què? Que una vegada en lo café de les Set Portes, mirant-se el cap d'un senyoràs molt ben vestit, deia: "Aquest home és un lladre".

—I va encertar-ho?

—I tal si ho encertava! Al cap d'una estona, dos municipals lo duïen pres perquè havia robat una cartera.

—Quina gràcia! Només això? —tornava el més punxeta de la colla—. Això no és cap prodigi. Si no fa res més, pot ben tornar-se'n al llit.

—I lo que jo li he vist fer? Jo, jo ho vaig veure! Magnetitzant a una dona, fer-la córrer com una desesperada, després fer-la rebolcar en convulsions, després fer-la estar com morta, i fer-la caminar tapada d'ulls pertot arreu, sens topar enlloc...

—Hola! Ja surten faldilles.

—Malament, malament!

—Què tal era la minyona?

—I tu? No la magnetitzaves?

—Ep! ep! No embolicar-se —recomanava llavors en Lluhelles, no podent aguantar lo xafec de comentar, no gens a propòsit per ésser transcrits, que li queia al dessobre—. Vaja, doncs: çhi ha cap de vosaltes que sia capaç, com és ell, de fer madurar un raïm en la planta només mirant-lo de fit a fit?

Una riallada general va acollir manifestació tan imprevista.

—Rieu, rieu! —afegia el senzill estudiant—. Ara rai! podeu ben riure. Però

quan ell surti de la presó, a veure si gosareu fer-li aquestes burles en la cara.

—Ah!

—És pres?

—Què va fer?

—Diu que l'Armengol és pres.

—És pres l'Armengol?

—Oh! I com va ésser?

—Ah, noi! Si m'ho dius, t'ho diré.

—Ciutti, conta'ns-ho.

—No ho sé. Què m'expliqueu a mi?

—Cuita, digue'ns-ho, Lluhelles.

—Vaja, Pauet, bon minyó!

—Diques-ho, home.

—Si ho dius, te donaré un cigarret.

—Aneu en hora mala! —clamava l'estudiantet, volent desempellegar-se dels qui, agafant-lo i estirant-li la roba, lo volien fer enraonar.

—Qui et repassarà les lliçons, ara?

—Qui protegirà el pobre Ciutti?

—Si ho contes tot, fil per fil, entre tots te protegirem. A veure, doncs, companys: esteu tots prompts a declarar fill adoptiu de la facultat a n'en Ciutti?

—Sí! sí! sí! —responien tots a la una, movent un brogit de mil dimonis i alçant com en triomf el minyó, qui pugnavia per desfer-se d'aquells taboles.

En açò, la campana va cridar-los a l'aula, i aquell que entre tots semblava dur llavors la veu cantant, va dirigir-los la següent al·locució grotesca, ab to i accionats encara més grotescs:

"Il·lustres fills d'Esculapi, lo més il·lustre dels nostres col·legues, lo doctor Nostradamus pateix persecució de la justícia, i, encara que ell quan vulla, ab sos arts màgics, fugirà pel forat de la clau, o es farà fonedís, o, convertint-se en vapor eteri, se confondrà ab l'atmosfera, és necessari que, abans açò no es realitza, li donem en la cativitat una prova de germanor, i, aquesta ha d'ésser tal, que se'n parle *per omnia saecula saeculorum*. Amen. Ara, Minerva ens crida ab la veu de la campana; després, ja en parlarem, si Déu ho vol... i no s'hi oposa el batlle. He dit."

L'auditori premià el discurs ab forts picaments de mans, i, després, tota aquella jovenalla passant de les burles a les veres, fa ficar-se al Col·legi per oir les lliçons del catedràtic.

Aquell mateix dia, a la tarda, *La Emancipación* dava compte per peces menudes de la presó del cosí de la "morta misteriosa", qualificant-lo de jove estudiós i fins de savi i parlant d'injustícies i maneigs tortuosos, fen créixer més ab una cosa i altra lo bum-bum de l'opinió entre la gent vulgar de tots estaments i condicions; doncs, tant hi ha ases rics com de pobres i igualment ab lletres que sens lletres.

A conseqüència, també, d'aquella presó, en un café del carrer del Carme, aquell vespre es reunien la majoria dels condeixebles d'en Lluhelles i fins alguns d'altres cursos més avançats.

Després d'una deliberació madura, feien entre ells una aplega i entregaven los diners recaudats a una comissió executiva que allí mateix anomenaren per al compliment dels acords.

V

Lo jutge havia publicat edictes cridant a declarar el desconegut que en tal dia d'aquell mes i d'aquell any parlava en lo Jardí del General ab Maria Cabanes i Armengol, poc després trobada morta, i a tots los qui sabessen quelcom tocant al succés. A pesar d'això i dels passos secrets que es donaren, ningú va compareixer ni res va aportar la més xica guspira de llum. Però en canvi, lo *vox populi*, enardit per *La Emancipación*, a la qual les preteses revelacions del cosí de la Maria havien donat més i més pasta, posaven a la justícia en lo cas de depurar-ho tot fins a l'extrem.

Començaren, doncs, a instruir-se noves diligències.

Exhumat lo cadavre i practicada una segona autòpsia per metges que en res havien entrevingut de la primera, aquests en tot lo que de l'estat del cos pogué deduir-se, declararen en harmonia ab los demés, afegint en son dictamen que en les òrbites mancaven los ulls i les havien trobades plenes de cotó en floca.

Al mateix temps varen sotsmetre's les fotografies a l'examen de pràctics fotògrafs i d'oculistes. Aquests dictaminaren que la mateixa teoria ab què es basaven los treballs era una absurditat completa; los experts pràctics, corroborant-ho, además deien que vistes les proves i mirat lo lloc d'on havien d'ésser preses, resultaven una falsetat produïda ab una sèrie d'operacions de pinzell i de màquina.

La ira que va apoderar-se del pres al saber com se judicava aquella intervenció seva en lo cas de sa difunta cosina, no es pot dir. Va desfogar-se en malediccions i impropis contra el jutge, los fotògrafs i els metges, tractant-los de bèsties i de canalles miserables, venuts a l'or

dels poderosos malvats, de manera que les invectives de *La Emancipación* semblava talment que ell les hagués escrites o dictades.

Així es trobava el jove quan li entregaren un paper caragolat i un farcell bastant gros que feia una olor estranya. Obri el paper, i a dins trobà un pergami brut, escrit ab lletres estrambòtiques en lo qual, a manera de segell, penjaven d'una veta d'espardenya una pastanaga i una garrofa: era un missatge "d'adhesió i condol" que els companys de facultat li enviaven remetent-li mitja arrova de bacallà sec, cinquanta arengades i un paquet de cigarres dels pitjors de l'estanc.

Açò va encendre més i més sa indignació, i jurà i perjurà que faria un escarment ab aquella colla d'idiotes que havien pres com per ofici riures i fer riure de tot lo més formal ab asenades; i tot açò ho deia cridant ab accent declamatori, de manera que ho sentien los demás presos que eren prop de sa celda de preferència.

Ab cap d'ells, ni ab los que podien judicar-se més honorats, tenia la més xica relació. Començant des del principi a mirar-se'ls ab aire d'imperi, contestà ab esquerpa grolleria als pocs que s'atreïren a dir-li alguna cosa; així és que passava quasi tot lo dia en la seva estada, llegint, escrivint, dibuixant o despitant. Fins les parets de la celda va omplir d'escrits i dibuixos en una barreja la més estranya: al costat d'una fórmula química, se veien caricatures dels metges forenses; prop d'un problema d'àlgebra, apareixia una figureta recordant-se del natural; un pensament filosòfic se tocava ab una escena deshonestament bruta; i, entre lletres aràbigues i gregues i signes cabalístics i de l'alquímia estava bastant ben efigiat lo jutge d'instrucció vestit ab la túnica i el casquet dels condemnats a mort i duent un Sant Crist com si anés al patíbul. No es reduïa a n'açò sa activitat gràfica: sovint, molt sovint, escrivia cartes al jutge, cada vegada ab diferent caràcter de lletra, si l'un bo l'altre millor, il·lustrant los texts, sempre plens de sarcasmes i injúries violentes contra el qui anaven dirigits, ja ab al·legories o figures al·lusives, ja ab aucells i garlandes de flors, bé ab eixides de poca-solta, com la lluna fumant en pipa, lo sol rient ab cara de beneit, un home ab cap de porc o de gall, etc., etc. Tot allò, lo ministre de la justícia, després de llegir-ho pacientment, ho col·leccionava, sens tornar-hi mai cap resposta com era natural, ni disposar tan sols que a l'autor li donessen per allò lo més xic càstig ni li fessen l'apercebiment més mínim.

Al compàs d'aquestes missives que sempre anaven pujant de to, creixia també l'atmosfera emmetzinada per l'exaltat diari.

Tant arribà a dir aquell paper infamant, que a l'últim l'encausaren i posaren pres, no a cap dels qui el feien, sinó a un gandul mort de fam, qui per viure se'n confessava director i, al mateix temps, se donava com autor de l'article que era motiu de la denúncia. Lo periòdic reincidí més verinosament encara en los atacs i dient quasi obertament que lo del Jardí del General no podia aclarir-se perquè s'hi oposaven influències de sotana, i, per més encendre les passions contra l'element eclesiàstic, duia una "nova" que en substància venia a ser lo següent: "Una bona dona casada, trobant-se en certes condicions pròpies del seu estat, va sentir passió per unes taronges que des de son balcó veia en l'hort de cert convent de religioses del davant. Lo marit d'ella tractà de comprar a les monges la cobejada fruita, perquè deia sa muller: "No vull altres taronges que les de les monges." (Potser això era un virtut de la força del consonant). I qui diria que aquells cors de fera, sens moure'ls a compassió l'estat excepcional de la dona, qui bé podia morir-se no satisfent son desig, i sens escoltar los precos de l'espòs, al qui martiritzava la sola idea de que pogués venir-li un fill ab una taronja al cap del nas o en altre part visible; qui diria que es negaven en rodó a donar ab diners ni sens diners lo que se'ls demanava?

En açò, desesperat l'home, quina en fa? A la nit, salta la tanca de l'hort; proveeix bona cosa de lo que no li volien vendre; i, quan ja estava a punt de dur-se'n ho, va cridar-li l'atenció un gemec continuat com d'ànima en pena. Escoltant, escoltant, pogué donar-se raó de que els planys eixien de terra, del dessota d'una llosa... I, per acabar en poques paraules, així va descobrir-se que allí tenien una monja enterrada en vida, en càstig de no haver volgut obeir en tal o qual cosa."

Aquesta llegenda que, per fer-se càrrec de la sua falsetat, només cal dir que va córrer almenys tres vegades com cosa nova i sempre ab los mateixos ets i uts, durant lo segle XIX, encara avui dia hi ha malvats i babaus que la donen per certa. Un drama que va escriure'n un autor barroer contribuï a donar a la cosa gran ressonància, i els de *La Emancipación*, no escarmentats ab la denúncia, prenién la falla pel seu compte, i enllaçant-la hàbilment ab la mort de la Maria Cabanes, suposaven que aquesta havia sigut morta d'una manera estranya, fent-li oïr no sé que algun agent dels capellans, en venjança de no haver pogut apoderar-se d'ella i dels seus béns, gràcies als avisos d'una parenta monja penedida de ser-ho, a la qui justament per aquell fet havien donat un càstig tan abominable. Afegien després, que l'"onada negra" anava mostrant-se més cada dia, doncs a un home com don Ramon Armengol, a un savi que havia fet un descobriment d'òptica de

gran transcendència, se'l tenia pres sens motiu i hi havia el propòsit de fer-lo desaparèixer per a que no revelés iniquitats. "Ja tornem als temps ominosos de l'obscurantisme que féu martres com Galileo i Miquel Servet!" exclamaven. I, ai del qui hagués dit que a Galileo ni se'l persegüí com a home de ciència ni se'l maltractà! Ai de qui volgués dir que en Miquel Servet morí cremat per altres heretges! En fi, tant i tant *La Emancipación* ne feia, que l'autoritat va suprimir-la.

Ni així tampoc va posar-se remei. *La Emancipación*, si bé un xic eixalada, tornà a sortir mudant lo títol, però ab lo mateix esperit. A demás s'estamparen llibells anònims, que secretament corrien de mà en mà, referint-se a la "causa célebre". En les cantonades dels barris extrems de la ciutat, se llegiren pasquins que s'hi referien. En certs teatres, lo públic havia agafat lo costum de fer cantar als actors còmics lo *Tripili*, obligant-los com a ninots a fer ximpletes i a improvisar cobles sobre lo mateix. Los ceguets, al so del violí, baladrejaven romanços satírics de "la morta i els vius". Fins en los *politxinelis*, llavors en certs cafès molt en voga, en Cristòfol i en Titella, ab ses fesomies d'enze, solien tractar la qüestió de manera més o menys al·legòrica, i quan, per discrepar en la matèria, no es trencaven los garrots en sos caps de fusta, lo *Compañero* —personatge obligat en aquella classe de funcions en aquell temps, qui, parlant ab veu natural i sens exir mai en l'escenacle, representava l'home de seny— havia de dir-los que deixessen lo Jardí del General allà on era.

Al jutge, qui al principi va pendre's les invectives de l'estudiant i les públiques un xic a la fresca, ja començava a pujar-li la mosca al nas i fins a no mancar-li ganes de dimitir lo càrrec, sobretot d'ençà que on se vulla i a totes hores sentia sempre martiri d'una cançó ab la tornada següent:

¡Ai! ai! ai!

¡Ai quin ull!

A no ser l'ull que ho va veure, ¿qui ens desfeia aquest embull?

VI

La presó de l'Armengol, després d'ésser glorificada per lo diari successor de *La Emancipación*, va convertir-se en una apoteosis. En un moment, com obeint a una consigna, munió d'associacions més o menys legals, més o menys "progressives", més o menys simbòliques, que duïen títols en los quals hi havia paraules com "fraternitat", "germans", "amics", "unió", "constància", anaven a rendir tribut de simpatia i admiració al pres, no en so de broma com ho havien fet los estudiants, sinó com prenent-s'ho a la valenta, enviant-li toïes de flors, caixons de cigarres, etc., acompanyant-ho ab cartes que eren un devassall de grandiloqüència feta ab motlle, oferint-li cada col·lectivitat son distintiu en diferenta espècie de metall, des de ferre fins a l'or. De tots aquells actes daven compte els periòdics, reduint-se els uns a explicar lo fet i estenent-se els altres en consideracions que variaven de to segons l'esperit d'ells era. De tot allò, que se'n reia i qui ho agafava seriosament. En lo Col·legi de Medecina, armava una continuada bulla que era el neguit del pobre Ciutti, ja prou amoïnada ab los missatges que lo pres i sa sobtada glorificació l'obligaven a fer d'un cap a l'altre del dia. Més, sia com vulla, se feia soroll, i aquest soroll donava ales a la procacitat del qui n'era objecte per a escriure noves cartes al qui el tenia en son poder, no ja insolentes, sinó fins ciniques: en una d'elles, arribava a dir que, "a pesar de tot i de tothom, ell sortiria d'aquella gàbia".

Lojutge, vençut ja son temperament calmós, ja no es gratava estoicament les patilles, sinó que, ple de neguit, fins arribà a estirar-se-les. Cansat de tan mareig, que arribava a semblar-li un somni, i resolt a acabar-lo d'una vegada, va decidir que s'examinessen les facultats mentals del qui li produïa.

Tres metges forenses anaven a visitar al doctor Nostradamus. En lo moment d'entrar ells en la celda, aquest va alçar-se, després de cobrir ab un paper lo que escrivia o dibuixava, i els digué resolt:

—Què se'ls oferia?

—Som col·legues de vostè, i venim a veure'l, —contestava un d'ells, rodanxó, que gastava ulleres.

—Col·legues? Ja sé que vostès són metges; però jo encara estic pel camí d'arribar-hi—, observà l'Armengol.

—Home, la distància que li manca per ser-hi és tan insignificant, que ni val la pena—, saltava un altre magristó i bellugadís. Ademés, ja sabem que vostè és un jove aprofitadíssim, no sols en los estudis de l'art de curar, sinó en molts d'altres.

—Oh! sí! —afegí el terç metge, home vell eixut, qui durant la visita no va dir cap més paraula, reduint-se a mirar sempre ab gran interès al jove a tot lo que el voltava.

—Gràcies; —féu l'Armengol.— En l'estat en què em trobo, ja veuen que no puc correspondre a la seva galanteria ni tan sols convidant-los a fer una modesta sucumulla... Què? Ni a seure els puc convidar; tot lo més que puc dir-los és que, si volen, agafen una cadira i seguen a terra.

—Ah! ah! ah! —esclafien tots tres, com celebrant la sortida, per més que aquesta fos lo que es sol dir un lloc comú.

I va seguir lo colloqui en semblant forma:

Lo metge rodanxó.— Se veu que vostè gasta molt bon humor.—

L'Armengol.— Sí, un humor de mil dimonis, tant, que si em deixaven fer a mi, ja es veurien coses altes.—

Lo metge magristó.— I, doncs? Què té? Què li passa?—

L'Armengol.— I m'ho pregunta? Vaja, home, no sembla sinó que vulla tractar-me de nen.—

Lo metge magristó.— Home, això de cap manera. No ha sigut lo meu intent ofendre'l; ans, ben al contrari... Se comprèn, sí, que una persona des de tant temps privada de llibertat, i, sobretot, una persona tan activa com vostè, se migre.—

L'Armengol.— No em migro, que me volo.—

Lo metge rodanxó.— Però, segons veig, vostè s'entreté.—

L'Armengol (arronsant les espatlles).— Sí, m'entretinc.—

Lo metge rodanxó.— ¿I en què s'ocupa ara?—

L'Armengol.— En res de bo.—

Lo metge rodanxó.— No s'ocupa en algun nou descobriment?—

L'Armengol.— Sí; estic rumiant nit i dia per veure si trobo un explosiu que faça saltar a engrunes aquesta bola miserable que es diu món, habitada per tants ases i tants murrís.—

Lo metge grassó.— Això és molt fort, senyor Armengol!—

Lo metge magristó.— Sí, massa fort, en efecte.—

L'Armengol.— Doncs, tant n'hi ha, i bon pes. No sé què dir-los.—

Lo metge magristó.— ¿Allò de la permanència de les imatges en la retina? Com ho té a hores d'ara?—

L'Armengol.— Per ara bé, gràcies a Déu.—

Lo metge magristó.— Que es burla de nosaltres?—

L'Armengol. (En to mofeta).— Cà! No, senyor. Que és cas! I, diguen-me vostès: ¿que m'han pres per boig?—

Lo metge rodanxó.— Nosaltres? Vol callar? Ni somniar-ho.—

Lo metge magristó.— I ara! ¿Com pot afigurar-se vostè que tinguem semblant idea?...—

L'Armengol.— Vostès se pensen que m'hi enfado... Doncs, s'equivoquen de mig a mig. No seré pas jo qui els diga: “no só boig! no só boig!” ¿Han vist a cap que ho sia que ho confesse? ¿N'han vist algun que no s'irrite a la sola idea de que el creguen tal?... Boig deien a Galileo, boig van dir a Colon i a quants més ho han dit!... Què és la bogeria? Un desballestament mental. ¿Hi ha algú de qui puga dir-se que no té un desequilibri més gros o més xic en lo cervell, degut a circumstàncies orgàniques o a eventualitats del mig en què es troba? Doncs, si és així, facen lo favor de dir-me quina és la ratlla divisòria que separa la sanitat de la malaltia; diguen-me a on acaba el ple judici i a on comença el seny perdut... Boig! ¿Què ho sé jo i que ho saben vostès si ho só, ho són o ho som tots quatre? Diguem que ho só, si així els sembla o si així ho volen; però jo els asseguro que en tal cas, he de fer tornar boigs a vostès i al lladre el jutge i a tots quants vullen entrebancar-me.—

Lo metge rodanxó.— Però, escolte, escolte.—

Lo metge magristó.— Calme's, faça el favor.—

L'Armengol.— Si no he de calmar-me! Si estic tranquil! O si no, prengueu-me el pols, i se'n convenceran... Vaja, senyors “col·legues”, deixen-me en pau, que tots som de l'ofici, i ja ens coneixem. Facen-me el favor, que tinc feina. Sí, tinc feina. ¿No volien saber en què m'ocupava? Doncs, estic fent un treball cal·ligràfic... I que serà de primera qualitat... No, ara no es pot veure encara, no; ja el veuran quan estiga llest... Vaja, estiguen bons, que es conserven, estiguen bons.—

I empenyent-los suaument, va traure'ls de l'estada sens deixar-los dir un mot.

Los tres facultatius, després d'algunes consideracions sobre el caràcter que havien observat en lo pres, lo declaraven responsable dels seus actes.

“Doncs, ja l'ensenyarem de viure ab quatre anys de presó correccional a n'aquest poca-vergonya” va dir lo jutge, entre ell mateix, al saber-ho, tot amanyagant-se les patilles blanques.

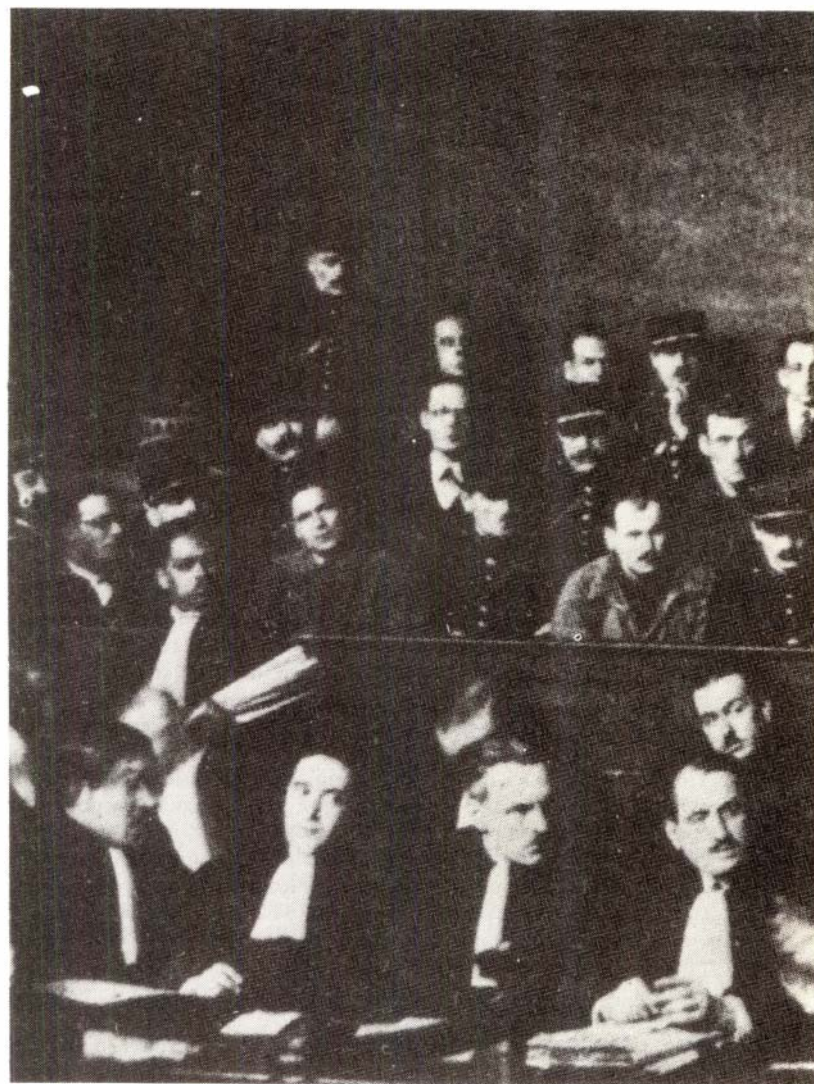
No es donà gens de pressa en posar lo seu pensament en obra, de manera que, quatre dies després, no havent-ho fet encara, va rebre una nova epístola de l'Armengol, no ja escrita ab aquells caràcters fins i acabats de costum, sinó ab una lletrota que semblava ésser feta volant. Deia així:

“Vaig dir-te que sortiria de la gàbia, i ja en só fora.”

“A ningú sinó a tu mateix pots culpar-ne; tu mateix, sens donar-te'n compte, me n'has tret; obeies inconscientment a la suggestió meva estampant lo meu nom i el teu en lo document que m'ha obert la porta.”

“Vege si pots entendre aquest misteri; rumia, torna't boig rumiant-hi, ja que pensaves fer-m'hi tornar a mi o fer-m'hi passar.”

“Lo cert és, que ja pots fer-me un nu a la cua; doncs, per més que

corres, ja no m'atrapes.”

“Però jo a tota hora puc atrapar-te a tu, si no files dret, i cregues que estic resolt a fer-ho.”

“A fi de dar-te una prova de que no dormo, te diré que jo, essent pres, he conseguit lo que no conseguieu tu ni els que et segueixen trobant-vos lliures: saber qui va ésser l'autor de la mort de ma cosina. Se diu Llorenç Virgili, és enginyer i viu a Madrid en lo carrer de Carretes.”

“L'ull acusador de la morta i els meus ulls, des de tot arreu, te guaiten; i ai de tu si d'aquí endavant no fas justícia!”

Llegir lo bon home les preceents ratlles, i, passant-se la mà pels ulls i pel front, agafar lo barret i córrer vers al carrer d'Amàlia, fou u. Arribat a l'edifici que serveix de càrcers, anà a trobar al director, dient-li de bones a primeres, en llengua castellana:

—Lo pres Ramon Armengol?

—Ahir mateix va sortir—; responia el director ab la major naturalitat.

—Com!

—Com era del cas, en virtut del manament enviat per ussia.

—Jo no he expedit tal manament.

—Però si jo mateix vaig rebre'l! En fi, ara mateix ussia el podrà veure.— I, anant-se'n lo director a la taula que tenia en son despatx, treia el document i el posava en la mà del jutge.

—La meva firma... Sí—, aquest exclamava, semblant-li que vegés visions.— L'imprès!... Lo paper d'ofici!... La firma de l'actuari!... Tot! tot!... però com pot ésser? si jo ni sé que haja passat semblant document pels meus ulls!

—I, no obstant, ja ho veu ussia...

—No pot ésser! no pot ésser!... Imposible que jo firmés tal cosa!

—exclamava el jutge picant-se el cap.

—Que vinga al moment l'actuari. De seguida! de seguida!—

Arribat allí l'actuari, lo jutge l'escometia així, ensenyant-li el paper:

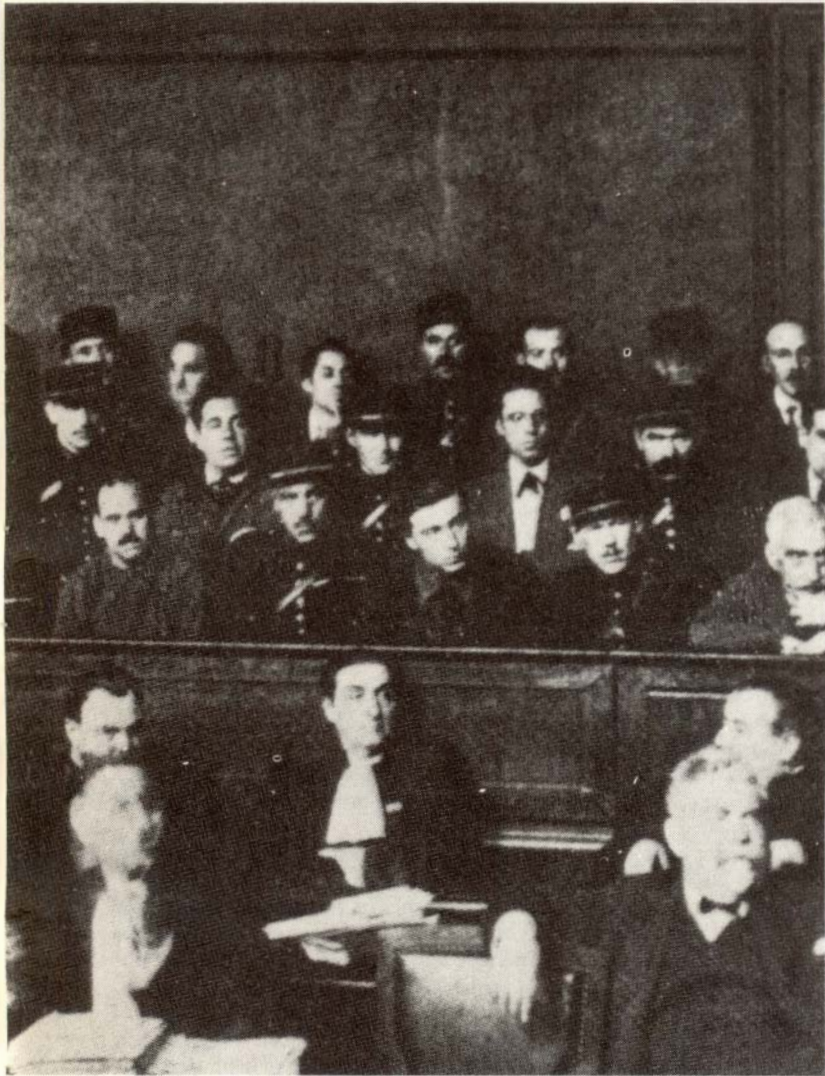
—Veja que és això, i explique-m'ho, explique-m'ho!

—No ho entenc, no ho entenc—, va respondre l'escrivà, després d'una estona de dar voltes i més voltes al document. —Veig aquí la meva

firma, i no recordo haver-la-hi posada... Com també hi ha la d'ussia...

—Hi és; però no la hi he posada jo; —crijava el jutge picant de peus.

—Tampoc hi he posat jo la meva; —sostenia l'actuari obrint tants ulls com tenia.— A tots dos nos hauran sorprès la firma; no en pot ser

d'altra... Però qui?, qui haurà sigut lo que haja gosat a atrevir-s'hi? Qui?—

Sens perdre temps, va proceir-se a interrogar a tots quants treballaven en l'escripció, i cap va haver-n'hi que no donàs lo document per bo, regoneixent-hi les fermes del jutge i de l'actuari.

No obstant, un dels curials, després de bona estona, cridava l'atenció d'abdós funcionaris, dient-los que, si bé ho considerava tot en regla, veia falsificació en lo segell. En efecte, cotejant-lo ab altres reproduccions que es tragueren, se veia que, no tan sols no era idèntic, sinó també que, en lloc d'una estampació, era un dibuix fet ab molta paciència ab una tinta especial. Comprovada aquesta falsetat, de mica en mica, va regoneixer's també que eren una imitació els noms i les rúbriques.

Prou s'expedien requisitòries, prou s'enviaven los agents millors en persecució del delinqüent fugitiu; però —ja ho havia dit ell— li podien ben fer un nu a la cua. No en varen trobar ni el rastre.

VII

Bé va perdre's lo rastre de la persona; mes no el de la seva acció. Les noves de que el pres havia fugit i de que es sabia qui era l'autor del "crim del Jardí del General" corregueren de boca en boca i fins ab lletres de motlle; los comentaris públics se complicaren més i més; fins, a l'arribar Carnestoltes, anava per la rua un carro ab una gran ratera oberta, un dimoni que duia un ull colossal enmig d'un penó, uns magistrats que portaven grans ulleres i un home que vestia roba negra llarga, caracteritzat de manera sinistra, interposant-se per a que aquests no vegessen lo que aquell los mostrava.

Resolt lo jutge a apurar fins l'últim recurs per a fer callar la murmuració contra ell principalment desencadenada, envià un exhort al jutge corresponent de Madrid ab aut motivat per a que cités a Llorenç Virgili a comparèixer a Barcelona a declarar. La contesta al tal exhort fou que l'enginyer feia temps que tenia la casa tancada i res d'ell se sabia.

Se proceí a embargar los béns del fugitiu; més la casa dels seus pares aparegué carregada d'hipoteques, i la justícia no trobà sinó mobles vells i efectes que quasi res valien, puix tot lo que pogués tenir alguna vàlua havia desaparegut. Per lo vist, coneixent l'Armengol que la feta no sols li havia de costar almenys vuit anys de presidi per la sola falsificació de

document públic, sinó que havia d'afectar també als seus interessos pecuniaris, ans de fugir va pendre les seves midas.

Mentrestant, lo bull de l'escàndol anava apaivagant-se de mica en mica; però encara n'hi havia certa reminiscència mantinguda ab un estirabot popular, ab una d'aquelles eixides de to que es fan de moda entre certa gent i que les més de les vegades ni se sap com neixen ni per què moren.

Quan se trobava a un conegut, se'l saludava, dient-li:

—Obre l'ull!

—Si jo vull, —lo conegut responia.

Així estaven les coses, i el jutge ho considerava ja tot dat i beneït, quan un dia la criada entrà en son despatx allargant-li una targeta i dient-li que era d'un senyor vestit de dol que volia parlar-li.

—Llorenç Virgili!... Que entre!— exclama el funcionari fent un bot, gratant-se les patilles i tornant-se vermell com una grana.

—A les seves ordes, —digué, entrant, un senyor alt i ros, de gentil presència, vestit de levita negra, duent a la mà el barret rodó cobert de glassa.— No estranye que haja trigat tant a comparèixer a la seva citació. Quan aquesta va rebre's a Madrid, jo em trobava fora d'Espanya; al tornar-hi, sabent lo ocorregut, m'he dat pressa en comparèixer, i aquí em té. Però desitjaria que el jutge, abans d'interrogar-me en sa qualitat de tal, me fes la mercè d'escoltar-me senzillament com a home, desposseint-se per un moment de la investidura que li han donat los poders públics.

—Parle, doncs, —va respondre el funcionari mirant-se a son interlocutor ab estranyesa.

—Com a enginyer que só—, començà en Virgili,—al obrir-se la carretera que passa per Santa Eulària, vaig estar en aquell poble algun temps ocupant-me en les obres del traçat i en la direcció d'uns ponts.

Allí vaig conèixer a la Maria Cabanes.

Mantenint-se d'una rendeta, vivia la tal ab una bona gent i donava ensenyant-se a unes quantes noies. L'home de ciutat, sobretot un home de carrera, se migra en les poblacions petites, perquè, fora del rector, l'apotecari i el metge, quasi no troba persones que per la seva cultura li facen la conversa agradable. De bell principi, jo posava a l'hostal i matava algunes hores vagatives en l'escassa tertúlia de ca l'apotecari; però, com allí no hi havia sempre tertúlia, tot lo temps que em veia obligat a estar-me en la meua posada se'm feia llarguíssim, respirant-hi sempre aquella atmosfera de carreters i traginers que, si bé per lo típica agrada una estona, molt aviat cansa. Així és que, donant veus per a trobar una casa a on, pagant-ho degudament, tingués un bon tracte com de família, varen dirigir-me (són paraules textuales) "allà on s'està la mestra".

Al costat dels dos vellets que m'acolliren, gent senzilla i humil d'estament i condició, però de molt bona cria, vaig estar allò que es diu divinament, sobretot havent-hi la Mar'a, qui, per sa major il·lustració i el bon seny que en tot mostrava, me feia l'estada encara més agradable. Ab ella procurava jo especialment promoure conversa, trobant-m'hi tan bé, que ja no pensava gaire en moure'm de mon eventual domicili; de manera, que si de tant en quant arava a la tertúlia de l'apotecari, aquest i els concurrents assiduus atribuïen les meves absències a que la mestra em tenia robat lo cor.

"M'hauré enamorat d'ella efectivament?" vaig preguntar-me després moltes vegades. Però què sabia jo? Lo únic de què em donava compte era de que enlloc me trobava tan bé com prop d'ella, i vaig anar-me abandonant al meu jaent sens pendre la precaució més mínima.

Èrem al fort de l'estiu, i les grans soleiades me posaren malalt d'alguna consideració. Aquella gent va governar-me ab un zel exquisidíssim; sobretot la Maria va fer-ho com sols ho fa una mare, una esposa o una excel·lent germana de la Caritat, passant dies i setmanes quasi sempre al capçal del meu llit...

Recordo confosament que en hores de febre la considerava com l'única dona per mi estimada i que al despertar-me en la realitat de la vida, ja vaig tenir-la per tal. A l'eixir d'aquell estat crític, l'agraïment encenia més la flama, i ab tota la claredat del meu enteniment vaig declarar la meua passió.

L'alegria de veure'm afectuosament correspost crec que ajudava a referme. Llavors venia el ple del meu idil·li, fins que, llesta ja la tasca que m'havia dut al poble, va ser-me precis tornar-me'n a Barcelona. "Llorenç—, va dir-me ella veient-me a punt de marxar—, abans de conèixe't m'havia estat aquí ben tranquil·la; no vullés que l'haver-te conegut sia la meua desgràcia. Sia'm lleial com sempre t'ho seré jo... Per Déu, no m'oblides!"

Vaig refermar-li l'assegurança de la lleialtat de les meves intencions, prometent-li que, al realitzar-se alguna de les esperances que tenia de progressar en la carrera, en la qual era principiant, tot seguit nos casariem, i n'hi feia jurament; i, anant-me'n de sobte, perquè ja no podia contenir l'emoció, vaig deixar-la a n'ella feta un mar de llàgrimes.

Arribat a Barcelona, va entaular-se una correspondència entre nosaltres, correspondència que per espai d'alguns mesos fou contínuament seguida. Però, si bé, al declarar-me a n'ella no vaig mentir, perquè n'estava enamorat bojament, perquè li veia totes les perfeccions imaginables, al trobar-me en la ciutat, de mica en mica s'entebiava el caliu de ma passió, i talment, com si el camvi d'atmosfera canviés lo meu ésser moral, considerava a la Maria com a una bellesa rústega a propòsit per a fer venturós a un hereu de pagesia, però mai a un home de la condició meva. Li tenia agraïment, fins l'estimava, potser, com s'estima a una germana, però no per fer-la ma muller.

Les cartes meves ja no sovintejaven tant com al principi; cada vegada que li escrivia, deixava passar més temps sens fer-ho, i el meu incompliment va accentuar-se a l'anar-me'n de Barcelona per fixar la meua residència a Madrid. Prou se'n queixava amargament ella; però jo li responia excusant-me ab les meves ocupacions i repetint-li les promences; perquè, tan verament apassionada la veia, que no vaig sentir-me ab coratge per donar-li un desengany.

I tant com ne vaig tenir per fer-li la més negra vilania!

Les gales i l'aspecte d'una senyoreta de Madrid m'enlluernaven i vaig casar-me...

—Però llavors?...—interrompia lo jutge qui, durant la relació, donava mostres d'assentiment en alguns passatges.

—No va saber-ho la Maria. Vaig seguir molt temps ab ma indigna comèdia, tement que el no fer-la seria com donar a la pobra noia una punyalada mortal, sobretot sabent que tenia la salut malmesa. Però els clams d'ella en ses cartes, que eren majors cada dia, i les tribulacions meves, que anaven sempre creixent, me feien pendre la resolució d'acabar-ho tot d'una vegada... Ai! llavors la vaig matar!

—Com? —preguntà el jutge quasi sens almar-se ab aquella confessió.

—Vaig escriure-li donant-li dia i hora per trobar-ns en lo Jardí del General. Allí, ple de remordiment i de vergonya, tot vaig explicar-li... Allò, allò va ser-li la mort!

—I, a n'això, què va dir-hi ella? Què va succeir després de la revelació?

—lo jutge preguntava, mentre l'enginyer, sospirant ab viu dolor, s'eixugava els ulls plens de llàgrimes.

—Després... ai! després vaig córrer a fugir, sens esma ni per excusar la meua conducta abominable, ni sentint-me ab coratge per aguantar lo pes de les acusacions que anaven a caure damunt meu... Lo que, passat això, va ocórrer, vostè ho sap i tots ho sabem per desgràcia.

En quant a mi—, seguia en Virgili, capficat, després d'un instant de pausa—, no m'he gaudit pas de la meua mala obra. La dona ab qui vaig casar-me era una ànima freda i egoista, incapaç de sentir altre amor que el dels plaers i les gales. Ma vida conjugal, començant per ésser un fingiment seguit i inaguantable per a que el món no en vegés la realitat, arribà a ser prompte un martiri tan bon punt perdía la salut ma muller. Duent-la d'un país a l'altre per veure si es curava, he passat tot aquest temps, fins que ha mort en Nissa... Allí ha acabat lo seu patir; lo meu, dura encara... i durarà mentres viuré. Jo mateix vaig destruir-me un paradís que em va oferir la terra... Pobra Maria!

Ara, doncs, que he obert lo cor a l'home, estic a la disposició del jutge.

—Senyor Virgili—, lo vell responia—, en lo que vostè acaba de contar-me no és competent lo tribunal que jo represento. És un cas de consciència, més a propòsit per tractar-lo ab lo confés que altra persona, i, ja que he hagut de saber-lo, desitjo que Déu hi pose el remei que sols Ell pot posar-hi.

Per lo demés, la seva narració confronta perfectament ab les cartes dirigides per vostè a la Maria, trobades entre els efectes d'aquella mala pua del cosí d'ella, de qui mai més voldria sentir parlar... Li asseguro que ell sol m'ha donat més tràngol del que he tingut en vint-i-cinc anys de ma carrera... Però, què li havia fet vostè a n'aquell poca-vergonya perquè tractés d'embolicar-lo com autor d'una mort evidentment natural?

—No ho puc entendre—; féu l'enginyer. Ni em recordo d'haver vist mai a semblant home.

—Tot lo d'ell sembla un enigma diabòlic—; afegí l'home de lleis. — No puc imaginar lo perquè de tanta i tanta farsa. però no cal encaparrar-s'hi. Demà vostè em farà el favor de venir, i en poca estoneta exten-dre'm la seva declaració limitant-la a lo purament necessari per aclarir judicialment los fets; i jo, traient-me tot seguit del damunt aquest embolic de cordes, per no trobar-me mai més ab un altre de semblant, pendré la jubilació, que prou me l'he afanyada.—

VIII

Quan lo meu amic Basili hagué acabat la carrera, no tenint ja ocasió d'anar al pati del Col·legi de Medecina, mai més vaig veure a cap estudiant per preguntar-li si sabia res del doctor Nostradamus. Per altra part, la bullida que aquest va moure en l'opinió pública ab motiu de la mort de sa cosina, anà mimvnt fins a apagar-se del tot ab l'esclat d'entusiasme que excità la guerra d'Àfrica.

Passaren alguns anys, quan un dia, trobant-me en un carreró de la ciutat antiga, i no volent allunyar-me de l'estació del carril de França, en lo qual me disposava a anar-me'n a Gerona, vaig entrar en una rònega barberia, la primera que em vingué al pas, per a que m'afaites-sen. Mentres l'únic que vaig trobar allí, després de posar-me el plec i ensabonar-me ab la bacina, passava la rasor per la corretja, jo me'l mirava de fit a fit, semblant-me que aquella cara no m'era pas desconeguda...

—Que seria vostè un tal...?... Ai! Ara no em recorda el nom! (Ab un xic més anava a dir-li Ciutti).

—Pau Lluelles, per servir-lo;— va respondre galantment lo minyo.— D'on me coneix?

—Del pati de l'Hospital, de quan vostè estudiava.

—Ah! si senyor, vaig estudiar medecina.

—I, és clar, ja deu haver acabat la carrera.

—No, senyor, no vaig acabar-la!— sospirà el barber.— Jo tenia llavors un bon puntal; però després lo vaig perdre, i...

—Se refereix a l'Armengol. No és veritat?

—Sí, senyor, Ai ai! Que també el coneixia?

—Prou.

—Doncs també deu saber la història (perquè, en nom de Déu, si va parlar-se'n!) de quan va ésser a la presó i va fugir-ne... D'allí em ve tota la desgràcia.

—I doncs?

—Ja veura. Ell me mantenia i ell me donava conferència. Tenint-lo a n'ell, res me feia por; però jo só pobre i no tinc talent (li confesso), i havent-me de guanyar la vida i sens una persona entesa que em posés les lliçons en clar, per cap estil podia eixir-ne. He tingut d'accontentar-me, doncs, essent barber i cirurgià. Dono sangnies, poso sangoneres i faig tot lo que és propi de la cirurgia menor... No hi ha remei, és així! Però, a costa de l'Armengol, jo haguera sigut metge; tan cert com dos i dos fan quatre.

—I què va ser aquella boboia de la fotografia de l'ull? Res més que una comèdia. No és veritat?

—Comèdia! comèdia! No sé si era tot comèdia, perquè jo vaig presenciar com ell feia moltes proves ab ulls trets amagadament dels cadavres de l'Hospital; però com l'Armengol mai se deixava entendre, no puc assegurar-li fins a quin punt va arribar. Ara, si vostè em diu que en allò potser hi havia més pa que formatge, no li negaré, perquè l'Armengol tenia una flaca: era vanitos, volia que es parlés d'ell i fora. S'havia posat en una *sexta*, i els de la *sexta*, prometent-li que el farien un dels més grossos entre els seus, l'inflaven per a que moguéss bona cosa d'escàndol... Ja va moure'n, ja! Tot lo que va fer-se era obra d'ell; d'això sí que puc dar-ne bona raó. Però també, ab un xic més lo claven a presidí sens que li valgués la *sexta* ni la setena.

—Però com és que vaja embolicar en les seves trapaceries a n'aquell enginyer acumulant-li lo que no era? I com va fer-ho per a que aparegués en la fotografia?

—L'Armengol volia que el soroll durés, perquè els seus li demanaven. Per lograr-ho, lo millor era inculpar a algú. Ell duia grossa tírria a n'aquell senyor, per creure'l causa del mal que va matar a sa parenta; i, havent trobat entre els papers d'ella una fotografia d'ell,... miri, dibuixant, i fent una pila de trampes que jo vaig veure, lo feia sortir prop de la morta... Sabia molt de dibuix; de tot sabia l'Armengol!

—I, un colp fora de la presó, com va escapar-se?

—No me'n parle! no me'n parle! Encara tremolo pensant en lo meu patir d'aquells dies. Després d'haver dut a la presó el manament de llibertat—, que ab un xic més me costa a mi entrar-hi i ben ignorantment, perquè jo res sabia de la jugada—, mai més vaig veure a l'Armengol. Va deixar-me en la més gran misèria. Si vaig passar-ne de fam i de tribulacions! Però, ell rai! Los de la *sexta* el feien fonedis, i va anar-se'n cap a Itàlia ab una bona bossa que ja sabia ell on jeia. I jo aquí, patint!

—I, després de la fugida, no n'ha sabut res més?

—Mai més va dir-me ase ni bèstia; com si ni m'hagués conegut. Però un de la *sexta* que anava i venia molt sovint d'Itàlia, va dir-me que l'Armengol, a l'arribar allí, de seguida es feia dels d'en Garibaldi i una bala el va matar en la batalla del Vulturno. Malaguanyat! malaguanyat! perquè era un talent, un gran talent.

—Digne fi, doncs—, vaig respondre—, tenia el pare de l'escandalosa novel·la de l'ull *acusador*, morint per una causa que, en nom de la llibertat, atemptava únicament contra la llibertat dels pobles!—

(Antoni Careta i Vidal)

Nota dels correctors: Donat que es tracta d'un text prefabricat, hem respectat els castellanismes i les irregularitats tant de lèxic com de sintaxi i ens hem limitat a corregir-ne els aspectes estrictament ortogràfics.